

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น
กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองแสงหนองยาโยน หมู่ ๓

ประธานกลุ่มทอผ้าไหม

กลุ่มทอผ้าไหมอยู่ที่บ้านเลขที่ ๒๖/๑ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองแสง ตำบลส่งเปลือย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีนายวรรณ ศรีศรี เป็นประธานกลุ่มมีสมาชิกในกลุ่ม ๖ คน ไหมโดยกลุ่มเรียนรู้ทอผ้าเริ่มต้นจากผลิตเพื่อใช้เอง หลังจากนั้นก็จำหน่ายเป็นรายได้เสริมของกลุ่มทอผ้าไหม จำหน่ายผืนละสองพันบาท ขึ้นไปจนถึงหนึ่งแสนบาท อยู่ที่ตลาดลาว ความยากง่ายของการสลับลาย และความยาวของผ้า และระยะเวลาในการทอ เป็นต้น

ขั้นตอนการทอผ้าไหม

การทอผ้าไหมแพรวาก็เหมือนกับการทอผ้าชนิดอื่นที่ต้องใช้อุปกรณ์ช่วยในการทอที่คล้ายๆกัน แต่แตกต่างกันที่ การทอผ้าไหมแพรวาเป็นการทอด้วยการขีดไหมด้วยมือเข้าช่วย ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑. การคันเส้นยืน

เป็นวิธีการเตรียมเส้นยืนในการทอผ้า โดยนำเส้นไหมที่ลอกขาว และย้อมสีแล้วมาทำการคันเครื่องทอหรือที่เรียกว่า การคันเส้นยืน เริ่มต้นด้วยการนำเส้นไหมไปสวมเข้าในกงเพื่อทำการกรอเส้นไหมเข้าอีก จากนั้นทำการคันเส้นยืนโดยใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า หลักเฟื่อ เดินเส้นยืนเพื่อจัดเรียงเส้นไหมตามความกว้างของผืนผ้าหรือขนาดฟืม นับจำนวนเส้นยืนโดยใช้ซี่ไม้มาคั่น เพื่อมิให้สับสน และป้องกันการผิดพลาดในการนับ

๒. การเตรียมฟืมทอผ้า

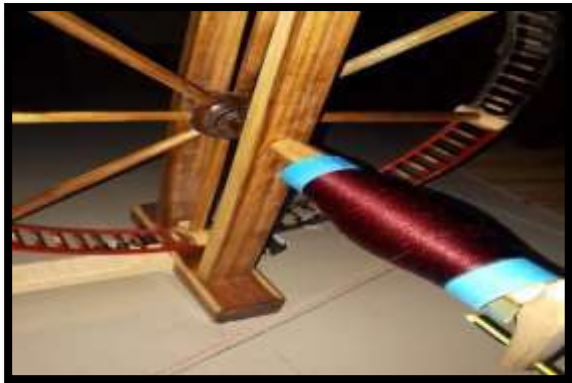
ทำการคันเส้นไหมในลักษณะเดียวกันกับเส้นยืน จากนั้นนำเส้นด้ายมาร้อยกับฟืมโดยการร้อยผ่านช่องฟันหวีแต่ละช่อง โดยแต่ละช่องจะมีเส้นไหมประมาณ ๒ เส้น และนำท่อนไม้ไผ่เล็กๆสอดเข้าไปในห่วงเส้นด้ายที่ร้อยเข้าช่องฟันหวีเพื่อทำการชิงเส้นด้ายให้ตึง และจัดเรียงเส้นด้ายให้เรียบร้อย ส่วนด้านหน้าของฟืมก็จะมีช่องไม้ไผ่เช่นเดียวกันกับด้านหลังเพื่อชิงเส้นด้ายให้ตึง จากนั้นทำการเก็บตะกอฟืมแบบ ๒ ตะกอ ซึ่งเรียบร้อยจะได้ชุดฟืมทอผ้าสำหรับการทอ

สำหรับการทอที่มีการทอต่อเนื่อง จะใช้วิธีการสับเครื่องทอจากฟืมที่มีการเก็บตะกอไว้แล้วจากการทอครั้งก่อน โดยนำเส้นไหมยืนมาผูกกับเส้นยืนเดิมจนครบทุกเส้น แล้วจัดเรียง และชิงให้ตึงก็พร้อมที่จะทอได้ก่อนการทอ ก็เหมือนกับการทอผ้าชนิดอื่นๆที่ต้องนำน้ำแป้งข้าวหรือน้ำแป้งมัน ชุบด้วยผ้า และทำให้ทั่วบนเส้นยืน แล้วปล่อยให้แห้ง หลังจากนั้นทอด้วยไขขี้ผึ้งทับอีกครั้งเพื่อให้เกิดความลื่นขณะทอ

๓. การเตรียมเส้นพุ่ง

นำเส้นไหมที่ผ่านการย้อมสีแล้วมารอเข้าหลอดด้ายสำหรับใส่กระสวยในการทอ

๔. การเก็บตะกอลายหลัก

เป็นการทำลวดลายหลักบนผืนผ้าแพรวาโบราณ โดยใช้ไม้สานเก็บลาย ทั้งนี้ลายหลักของผ้าแต่ละผืนจะมีไม่เท่ากันซึ่งหากมีหลายลายอาจต้องใช้ไม้เก็บลายหลายร้อยอัน

๕. การทอลวดลายไหมแพรวา

เป็นการทอลวดลายตลอดการทอทั้งผืนผ้าด้วยวิธีการขิด จากการจก และเก็บลายด้วยไม้ยกลายเพื่อยกเส้นยืนพร้อมจกด้วยนิ้วก้อยยกเส้นยืนขึ้น พร้อมสอดเส้นไหมสีต่างๆ เป็นช่วงๆ ตามลวดลายที่ออกแบบไว้ ครั้งละ ๒ เที้ยวเพื่อให้ลายเกิดความฉูดฉาด สลับกับการเหยียบไม้ตะกอกฟืม และการสอดพุ่งกระสวย

ขั้นตอนการทอผ้าไหม

๑. การเตรียมเส้นไหม

จะต้องนำเส้นมาคัดเส้นไหมที่มีขนาดเส้นสม่ำเสมอ และมีการตกแต่งใจไหมที่เรียบร้อย คือ เส้นไหมจัดเรียงแบบสานกันเป็นตาข่ายหรือเรียกชื่อทางวิชาการว่าไดมอนด์ครอส มีการทำไฟประมาณ ๔-๖ ตำแหน่ง ขนาดน้ำหนักไหมต่อใจโดยประมาณ ๘๐-๑๐๐ กรัม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานในขั้นตอนการลอกกาวย ย้อมสี และการกรอเส้นไหม

๒. การลอกกาวยเส้นไหมทั้งเส้นพุ่งเส้นยืน โดยวิธีการใช้สารธรรมชาติ

การเตรียมสารลอกกาวยธรรมชาติ นำกากบดกล้วยมาทำการเผาไฟจนกระทั่งเป็นขี้เถ้า นำขี้เถ้าไปแช่น้ำใช้ไม้คนให้ทั่วปล่อยทิ้งไว้ให้ขี้เถ้าตกตะกอนแบ่งชั้นน้ำและตะกอน ทำการกรองน้ำใสที่อยู่ส่วนบนขึ้นตะกอนด้วยผ้าบาง สารที่ได้ คือสารลอกกาวยธรรมชาติ นำเส้นไหมที่ได้เตรียมไว้แล้วมาทำการต้มลอกกาวยด้วยสารลอกกาวยธรรมชาติดังกล่าวโดยใช้ในสัดส่วนของสารลอกกาวยต่อเส้นไหมโดยประมาณ ๓๐:๑ ในระหว่างการต้มลอกกาวยจะมีการควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ในระดับ ๙๐-๙๕ องศาเซลเซียส เป็นเวลาประมาณ ๙๐ นาที ในระหว่างการต้มลอกกาวย ให้ทำการกลับเส้นไหมในหม้อต้มลวกอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้กระบวนการลอกกาวยเส้นไหมสมบูรณ์ นำเส้นไหมที่ทำการลอกกาวยเสร็จเรียบร้อยแล้วออกจากหม้อต้ม นำไปล้างน้ำร้อน น้ำอุ่น แล้วบีบน้ำออกจากเส้นไหม นำเส้นไหมไปตากผึ่งแห้งที่ราวตาก ทั้งนี้ให้ทำการกระตุกเส้นไหมเพื่อให้มีการเรียงเส้นไหมในแต่ละใจ อย่างเรียบร้อย นั่นคือการลอกกาวยเส้นไหม เราก็จะได้เส้นไหมที่พร้อมจะย้อมสี เพื่อนำไปทอผ้าต่อไป

๓. การเตรียมฟืมทอผ้า

ทำการคันเส้นด้ายลักษณะเดียวกับการคันเส้นยืน จากนั้นนำเส้นด้ายมาร้อยเข้ากับฟืม โดยการร้อยผ่านช่องฟันหวีแต่ละช่องทุกช่องๆละ๒เส้น แล้วใช้ท่อนไม้ไผ่เล็กๆสอดเข้าในห่วงเส้นด้ายที่ร้อยเข้าช่องฟันหวีเพื่อทำการชิงเส้นด้ายให้ตึงและจัดเรียงเส้นด้ายให้เรียบร้อย ส่วนด้านหน้าของฟืมก็จะมีท่อนไม้ไผ่เช่นเดียวกับด้านหลังเพื่อทำการชิงเส้นด้ายให้ตึงเช่นเดียวกับด้านหลังของฟืมที่กล่าวมาแล้ว จากนั้นให้ทำการเก็บตะกอฟืมแบบ๒ตะกอ เราก็จะได้ชุดฟืมทอผ้าที่พร้อมสำหรับการทอผ้า

๔. การย้อมเส้นไหมยืน

เตรียมน้ำย้อมสีเส้นไหม โดยทั่วไปผ้าแพรวาในสมัยโบราณเส้นยืนจะใช้สีแดง ที่มาจากครั่ง นำครั่งมาตำให้ละเอียด จากนั้นนำไปแช่น้ำนานประมาณ ๑ คืน ทำการกรองน้ำย้อมสีด้วยผ้าบาง ปริมาณครั้งที่ใช้ในการเตรียมน้ำย้อมประมาณ ๕ กิโลกรัมต่อน้ำ ๒๐ ลิตรต่อเส้นไหม ๑ กิโลกรัม นำเส้นไหมที่เตรียมไว้มาทำการย้อม โดยเริ่มจากการการย้อมยืนเพื่อให้เส้นไหมย้อมสีสามารถซึมเข้าไปในเส้นไหมได้อย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ ป้องกันการเกิดสีด่างบนเส้นไหม เมื่อน้ำย้อมได้ซึมเข้าเส้นไหมจนทั่วแล้ว ก็ให้ยกหม้อต้มย้อมขึ้นตั้งบนเตาเพื่อเพิ่มความร้อนจนกระทั่งอุณหภูมิอยู่ที่ระดับ ๙๐ องศาเซลเซียส ใช้เวลาประมาณ ๓๐ นาที หรือสังเกตได้จากการที่น้ำย้อมจะใส จากนั้น ให้นำเส้นไหมที่ย้อมสีเรียบร้อยแล้วไปล้างน้ำสะอาด ๒-๓ ครั้ง แล้วทำการบีบน้ำให้แห้ง ทำการตากผึ่งให้แห้ง

๕. การเตรียมเส้นยืน

นำเส้นไหมยืนที่ทำการย้อมสีด้วยสีแดงเข้มของครั้ง มาทำการคันเครือทุก หรือที่เรียกว่าการคันเส้นยืน โดยใช้หลักเพื่อเป็นอุปกรณ์ในการคันเส้นยืน การเตรียมคันเส้นยืนจะเริ่มต้นโดยการนำเส้นไหมไปสวมเข้าในกง เพื่อทำการกรอเส้นไหมเข้าอีก จากนั้นก็ทำการคันเส้นยืน โดยมีหลักการนับ คือ รอบละ๒เส้น ๒รอบเป็น๔เส้น เรียกว่า ๑ ความ ๑๐ความ เท่ากับ ๑ หลบ การนับจำนวนความจะใช้ชีไม่มาคันเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ดังนั้น ๑ หลบจะมีเส้นไหม ๔๐ เส้น หลบ คือ หน้ากว้าง ในสมัยโบราณนิยมทอผ้าสไบหน้ากว้างจะใช้ ๘ หลบ ต่อมามีการขยายหน้ากว้างเพิ่มขึ้น ๒๒ หลบ ๓๔ หลบ เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบแบบตั้งแต่เริ่มแรก

๗. การเตรียมเส้นพุ่งที่ทำการย้อมสีต่างๆ

การเตรียมน้ำย้อมสีเส้นไหม โดยทั่วไปผ้าแพรวาโบราณจะมีจำนวนสีหลากหลายสีในแต่ละลายหลัก ซึ่งสีที่นิยมใช้กันมากก็จะเป็นสีเข้ม เช่น สีเหลือง สีนํ้าเงินเข้ม สีเขียว สีแดง เป็นต้น ซึ่งแต่ละสีก็จะได้มาจากชิ้นส่วนของพืชและสัตว์ ดังนี้ (๑) สีเหลือง เป็นสีที่ได้มาจากแก่นเข วิธีการเตรียม คือ นำแก่นเขมาทำให้เป็นชิ้นเล็กๆก่อนทำการต้มกับน้ำ การต้มให้ต้มเดือดนานประมาณ ๑-๑.๓๐ ชั่วโมง จากนั้นก็ให้ทำการกรองด้วยผ้าบางเพื่อแยกส่วนของน้ำย้อมสีกับกากเหลือของแก่นเขออกจากกัน นำเส้นไหมเส้นพุ่งที่ต้องการย้อมสีเหลืองมาทำการย้อม โดยเริ่มต้นการย้อมโดยวิธีย้อมเย็นเพื่อให้การซึมเข้าของสีสม่ำเสมอ จากนั้นจึงใช้ความร้อนในการเพิ่มอุณหภูมิประมาณ ๙๐-๙๕ องศาเซลเซียส ย้อมนานประมาณ ๓๐ นาที จากนั้นนำเส้นไหมที่ย้อมเสร็จแล้วมาทำการล้างด้วยน้ำ ๒-๓ ครั้ง เพื่อล้างสีส่วนเกินออกให้หมด ซึ่งจะทำให้ผ้าไหมไม่ตกสี นำเส้นไหมที่ล้างน้ำแล้วบีบน้ำออกแล้วนำไปผึ่งตากให้แห้ง

(๒) สีนํ้าเงิน เป็นสีที่ได้มาจากเนื้อคราม วิธีการเตรียม คือจะต้องมีการก่หม้อครามก่อนเพื่อนำน้ำย้อมสีครามนั้นมาใช้ในการเตรียมน้ำย้อมสีคราม เมื่อได้น้ำย้อมสีนํ้าเงินแล้ว นำเส้นพุ่งที่ต้องการย้อมสีนํ้าเงินมาทำการย้อม โดยกรรมวิธีการย้อมสีครามจะเป็นการย้อมเย็น โดยการนำเส้นไหมลงย้อมในน้ำย้อม แล้วใช้มือบีบนวดเส้นไหมเพื่อให้สีสามารถซึมเข้าได้ทั่วถึง การย้อมครามอาจจะต้องทำการย้อมซ้ำ ๒-๓ ครั้งขึ้นอยู่กับการติดสีของครามและระดับความเข้มของสีที่ต้องการ

(๓) สีแดง เป็นสีที่ได้จากครั่ง วิธีการเตรียมน้ำย้อมสีแดงที่มาจากครั่ง นำครั่งมาตำให้ละเอียด จากนั้นนำไปแช่นํ้านานประมาณ ๑ คืน ทำการกรองน้ำย้อมสีด้วยผ้าบาง ปริมาณครั่งที่ใช้ในการเตรียมน้ำย้อมประมาณ ๕ กิโลกรัมต่อนํ้า ๒๐ ลิตร ต่อเส้นไหม ๑ กิโลกรัม นำเส้นไหมที่เตรียมไว้มาทำการย้อม โดยเริ่มจากการการย้อมเย็น เพื่อให้สีสามารถซึมเข้าไปในเส้นไหมได้อย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ ป้องกันการเกิดสีด่างบนเส้นไหม เมื่อน้ำย้อมได้ซึมเข้าเส้นไหมจนทั่วแล้ว ก็ให้ยกหม้อต้มย้อมขึ้นตั้งบนเตาเพื่อเพิ่มความร้อนจนกระทั่งอุณหภูมิอยู่ที่ระดับ ๙๐-๙๕ องศาเซลเซียส ใช้เวลาประมาณ ๓๐ นาที หรือสังเกตได้จากการที่น้ำย้อมจะใส จากนั้นให้นำเส้นไหมที่ย้อมสีเรียบร้อยแล้วไปล้างนํ้าสะอาด ๒-๓ ครั้ง แล้วทำการบีบน้ำให้แห้ง ทำการตามผึ่งให้แห้ง

(๔) สีเขียว เป็นสีที่ได้จากการใช้สี ๒ สี คือ สีเหลืองจากแก่นเข และสีนํ้าเงินจากคราม นำเส้นพุ่งที่ต้องการจะย้อมสีเขียวมาทำการย้อมสีเหลืองก่อน และล้างสีส่วนเกินออกให้หมดก็จะได้เส้นไหมที่ย้อมสีเหลืองให้นำเส้นไหมสีเหลืองที่เตรียมไว้ไปย้อมทับด้วยสีนํ้าเงินก็จะทำให้เส้นที่ย้อมเป็นสีเขียว นำเส้นไหมที่ย้อมสีเสร็จเรียบร้อยแล้วมาทำการล้างสีส่วนเกินออกให้หมด โดยล้างน้ำ ๒-๓ ครั้ง จากนั้นบีบน้ำออก ทำการผึ่งตากแห้ง ซึ่งทุกครั้งจะต้องทำการกระตุกเส้นไหมให้เรียงกัน เรียบร้อย

๘. การกรอเส้นพุ่งเข้าหลอด

การกรอเส้นพุ่งเข้าหลอด นำเส้นไหมที่ย้อมสีต่างๆแล้วมาเข้ากง แล้วทำการกรอเส้นไหมเข้าหลอด เพื่อเตรียมเป็นเส้นพุ่งเพื่อใช้ในการเกาะลาย และใส่กระสวยในการทอ

๙. การเก็บเขาลาย / การเก็บตะกอลายขัด

เทคนิคการทอผ้าไหมแพรวา

การทำลายบนผืนผ้าแพรวา ใช้ไม้เก็บขิดมีลักษณะแบนกว้างประมาณ ๗-๘ เซนติเมตร ยาว ๑ เมตร ปลายแหลมในการเก็บขิดลาย ผ้าแพรวาโบราณในแต่ละผืนจะมีจำนวนลายหลักแต่ผืนไม่เท่ากัน อย่างผ้าแพรวาที่กำลังทอผืนนี้จะมีลายหลักอยู่ ๑๐ ลายหลัก ประด้วยไม้ลายหรือตะกอกว่า ๑,๐๐๐ เข / ตะกอก ซึ่งการทำลายบนผืนผ้าแพรวาโบราณจะทำโดยใช้ไม้เก็บขิดลายเก็บลายก่อน แล้วใช้ไม้ยกลายหรือไม้เผ่าสอดเข้าจนหมดหน้าฟืม โดยให้ยกไม้ยกลายที่สอดเข้าไปให้อยู่ในแนวตั้ง จากนั้นใช้นิ้วก้อยในการล้วงเกาะเส้นไหมสีต่างๆตามลายที่กำหนด ไปจนสุดขอบผ้า แล้วจึงเหยียบไม้เหยียบตะกอกฟืมเพื่อสอดกระสวย แล้วใช้ฟืมกระทบเส้นไหมเพื่อให้ผืนผ้าแน่น ไม้หนึ่งเกาะ ๒ เที้ยว เพื่อให้ลายนูนเด่น ในการทอผ้าแพรวาจะต้องมีการเก็บลายไปตลอดการทอ การทอผ้าแพรวาลวดลายผ้าจะอยู่ด้านล่างของกี่ทอผ้า ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการทอผ้ามัดหมี่หรือผ้าอื่นๆ และด้านล่างของผืนผ้าแพรวา จะมีท่อนไม้เล็กๆ แบนๆ ดันยึดริมผ้าทั้ง ๒ ด้านให้ตรงและดึงตลอดเวลาเรียกว่าไม้คันผึง โดยมีหน้าที่ยึดผ้าที่ทอให้ขอบผืนผ้าตรงและดึงตลอดเวลา ทำให้ลวดลายบนผ้าสวยงามผ้าแพรวาชนิดนี้ เรียกว่า แพรวาเกาะ ซึ่งเป็นแพรวาที่มีความสวยงามมาก ค่อนข้างทำยาก และใช้เวลาในการทอค่อนข้างนาน ส่งผลทำให้ต้นทุนการผลิตสูงตามไปด้วย

๑๐. การทอผ้าแพรวาแบบประยุกต์

ปัจจุบันการทอผ้าแพรวาได้มีการประยุกต์เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการของเศรษฐกิจและความต้องการของตลาด เช่น ผ้าแพรวาชนิดแพรวาล่วง คือ ใช้กระสวยพุ่งตามลายที่ได้เก็บขิดลายไว้ ส่วนใหญ่แพรวาชนิดนี้จะมีสี ๒ สี คือ สีพื้น สีลวดลายบนผืนผ้าหรือหากจะมีการเพิ่มสีสันทันทีจะมีการเติมลายเล็กๆหรือลายที่เป็นลายเกสรเล็กๆเพื่อเพิ่มสีสันให้มีความสวยงาม ทั้งนี้เพื่อเป็นการประหยัดเวลา ทำได้ง่าย สามารถลดต้นทุนการผลิตได้ด้วยซึ่งผ้าแพรวาชนิดนี้เรียกว่าแพรวาจาก

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น
กลุ่มเสื้อเย็บมือบ้านหนองแสงหนองยาโยน หมู่ ๓

กลุ่มเสื้อเย็บมือ อยู่ที่บ้านเลขที่ ๒๖ หมู่ที่ ๓ บ้านหนองแสง ตำบลส่งเปลือย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีนางวรรณิดา หาศิริ เป็นประธานกลุ่มมีสมาชิกในกลุ่ม ๑๒ คน โดยกลุ่มเรียนรู้การปักกลดลายต่งเสื้อของชนภูไท ลวดลายสวยงาม มีหลายสี หลายลวดลายตามลูกค้าสนใจ โดยวิธีการเย็บด้วยจักรปักด้วยมือ และผ้าที่นำมาตัดเสื้อที่นำมาปักนั้นได้มาจากชาวบ้านทอด้วยมือจากชนเผ่าภูไททอเอง เสื้อที่ปักกลดลายด้วยมือนี้ชาวภูไทจะใช้เป็นชุดพื้นเมืองแต่งในงานประเพณีต่างๆ รับแขกบ้านแขกเมืองได้สวยงามเป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไท ผลิตภัณฑ์ใช้เอง และจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของกลุ่ม เสื้อแขนยาวปักกลดลาย จำหน่าย ตัวละ ๑,๒๐๐ บาท แขนสั้นตัวละ ๘๐๐ บาท

อุปกรณ์ที่ใช้ปักกลดลายมี ด้ายสีต่างๆเข็ม กรรไกร ไม้บรรทัด ดินสอ

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น
กลุ่มชุมชนภูไทวงศ์คำ หมู่ ๗

ประธานกลุ่มชุมชนภูไทวงศ์คำ

กลุ่มทอผ้าไหมอยู่ที่บ้านเลขที่ หมู่ที่ ๗ บ้านนาวิ ตำบลสงเปลือย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ มี นายอเนก แสนคำแก้ว เป็นประธานกลุ่มมีสมาชิกในกลุ่ม ๖ คน ไหมโดยกลุ่มเรียนรู้ทอผ้า และจักสานเริ่มต้นจากผลิตเพื่อใช้เองหลังจากนั้นก็จำหน่ายเป็นรายได้เสริมของกลุ่มชุมชนผู้ไทวงศ์คำ จำหน่ายผ้าสไบผืนละสองพันบาท ขึ้นไปจนถึงหนึ่งหมื่นบาท อยู่ที่ลวดลาย ความยากง่ายของการสลับลาย และความยาวของผ้า และระยะเวลาในการทอ และการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย เช่น ตะกร้า ผอบ เสื้อปักลายภูไท กระเป๋าผ้า พวงกุญแจ ฯลฯ เพื่อใช้ใน ชีวิตประจำวัน ผสมผสานให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน

ผลิตภัณฑ์กลุ่มชุมชนทอวังคำ หมู่ ๗

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น
ด้านการแพทย์ไทยนวดแผนไทย บ้านดอนไม้ค้ำ หมู่ ๑

นายสาวสุภาวีนี แซ่ขันธุ์ อยู่ที่บ้านเลขที่ ๖๔ หมู่ที่ ๑ บ้านดอนไม้ค้ำ ตำบลสงเปลือย อำเภอกาบัง จังหวัดกาฬสินธุ์ การนวดแผนไทย หรือ นวดแผนโบราณ เป็นการนวดชนิดหนึ่งในแบบไทย ซึ่งเป็นศาสตร์บำบัดและรักษาโรคแขนงหนึ่งของการแพทย์แผนไทย โดยจะเน้นในลักษณะการยืดเส้น และการกดจุด ซึ่งรู้จักกันโดยทั่วไปในชื่อ “นวดแผนโบราณ” ปัจจุบันผู้มาใช้บริการนวดส่วนใหญ่จะเป็นประชาชนในพื้นที่ ค่าบริการนวด ๑๐๐ บาท/ชม.

ปรัชญาและแนวคิดของการนวดไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- การนวดพื้นบ้านอีสาน เป็นการรักษาแบบองค์รวม มีวิธีการสร้างองค์ความรู้แบบองค์ความรู้เฉพาะตน สังคม ประสพการณ์ จดจำวิธีการนวดต่าง ๆ เพื่อสืบทอดให้กับคนในครอบครัว
- หมอนวดพื้นบ้าน ทางอีสานเรียกว่า หมอเอ็นหรือหมอจับเส้น
- ตำแหน่งของเส้นในการนวดพื้นบ้านอีสานมี ๗ เส้น คือ เส้นบริเวณใบหน้า เส้นคอ เส้นแขน เส้นสันหลัง เส้นขา เส้นสีข้าง และเส้นท้อง
- กลุ่มอาการที่สามารถบำบัดของหมอนวดพื้นบ้านภาคอีสาน มีดังนี้
 - ↳ ☆ อาการปวดเมื่อย
 - ↳ ☆ อาการกล้ามเนื้อเกร็ง ที่เรียกว่า เส้นเค็ง หรือเอ็นเค็ง เกิดจากการทำงานหนัก
 - ↳ ☆ อาการกล้ามเนื้อเกร็งที่เกิดจากการเคลื่อนไหวไม่ถูกต้อง ที่เรียกว่า ผิดเส้น
 - ↳ ☆ อาการคอหมอน
 - ↳ ☆ อาการปวดหลังที่เกิดจากการเกร็งตัวที่ไม่ใช่จากกระดูกทับเส้นประสาท
 - ↳ ☆ ข้อติด (ข้อไหล)
 - ↳ ☆ อาการปวดตามหัวเข่า ข้อเท้าเคล็ด ที่เรียกว่า ตีนเค้น
 - ↳ ☆ อาการปวดศีรษะที่เกิดจากความเครียด ที่เรียกว่า เอ็นนอนเค็ง
 - ↳ ☆ อาการปวดท้องที่เกิดจาก ท้องอืด ท้องเฟ้อ ลมในกระเพาะ ที่เรียกว่า เอ็นท้องเค็ง
 - ↳ ☆ อาการสะบักจม (เอ็นเข้าเจียง)
 - ↳ ☆ อาการชาอ่อนแรง (เอ็นเข้าตานกเอี้ยง)
 - ↳ ☆ อาการอัมพฤกษ์ อัมพาต ชากรรไกรค่าง

- อาการที่หมอนวดพื้นบ้านไม่นวด คือ ผู้ป่วยอาการตัวเหลือง ตาเหลือง พวักแพ้ยาลิดหน้ำ ท้องเป็นก้อน แดง ร้อน และเจ็บ

รูปแบบวิธีการนวดแผนไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- รูปแบบและเทคนิคการนวดพื้นบ้านอีสาน ได้แก่ การกด การดัด การดึง การบีบ การเหยียบ การจกจัด การขีดเส้น การเขี่ยเส้น การคลึงเส้น การยืดเส้น (เหยียดเส้น)
 - ↳ ☆ การจกจัด คือ การใช้นิ้วหัวแม่มือกดลงตรง ๆ แล้วจัดขึ้น เช่น การรักษาเอ็นเข้าเจียง (สะบ้าจม)
 - ↳ ☆ การขีดเส้น คือ การใช้นิ้วหัวแม่มือกดลงไปตรงแล้วดึงออกเร็ว ๆ (คล้ายการจกจัด แต่การจกจัดต้องกดลงให้เจอเส้นแล้วค่อยจัดขึ้น) เพื่อให้เส้นที่จมฟูขึ้น
 - ↳ ☆ การเขี่ยเส้น คือ การใช้นิ้วมือเขี่ยเส้นบริเวณร่องสามเหลี่ยมไหปลาร้า
 - ↳ ☆ การคลึงเส้น คือ การใช้อุ้งมือคลึงไปเบา ๆ บริเวณกล้ามเนื้อที่ตึงตัวมาก ๆ เป็นการคลายกล้ามเนื้อก่อนการกด
 - ↳ ☆ การยืดเส้น (เหยียดเส้น) คือ ขั้นตอนสุดท้ายในการนวด เพื่อยืดกล้ามเนื้อหลังการนวด
- จุดอันตรายที่ควรระวังในการนวดแผนไทยภาคอีสาน โดยเรียกจุดนี้ว่า จุดรวมเส้น มีทั้งหมด ๑๐ จุด คือ
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณใบหน้า ไตักกหู เรียกว่า จุดตายดับ
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณร่องสามเหลี่ยมไหปลาร้า
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณท้ายทอย
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณใต้รักแร้
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณข้อพับศอก
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณก้นกบ
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณขาหนีบ
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณอวัยวะเพศ
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณท้องหรือสะดือ
 - ↳ ☆ จุดรวมเส้นบริเวณข้อพับเข่า

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น
ด้านเกษตรกรรม หมู่ ๑ บ้านดอนไม้คุ่ม

นายศรารุณี คนกล้า อยู่ที่บ้านเลขที่ ๗๐ หมู่ที่ ๑ บ้านดอนไม้คุ่ม ตำบลสงเปลือย อำเภอนาดูน จังหวัดกาฬสินธุ์ การผลิตแบบไร่นาสวนผสม หรือการทำเกษตรแบบผสมผสานเป็นวิธีทำการเกษตรที่มีการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์หลายๆ ชนิดอยู่พื้นที่เดียวกัน มีการนำเศษวัสดุเหลือใช้จากการผลิตหนึ่ง เพื่อใช้ประโยชน์อย่างครบวงจร โดยทั่วไปการผลิตแบบนี้มักเป็นรูปแบบการเกษตรประเภททำเพื่อพอกินพอใช้ ทำโดยสมาชิกในครัวเรือน พอมีเหลือจึงขาย ซึ่งการเกษตรแบบนี้จัดว่าเป็นการเกษตรแบบดั้งเดิม ที่เกษตรกรสามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียงแต่อาจไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน เนื่องจากเกษตรกรจำเป็นต้องมีรายได้หลักเพื่อใช้จ่ายภายในครอบครัว รวมทั้งเพื่อการศึกษาของบุตรหลาน ค่าใช้จ่ายเพื่อรักษาพยาบาลเมื่อยามเจ็บป่วย หลักการสำคัญของการผลิตแบบนี้คือ การรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ลดการใช้สารเคมีการเกษตรหรือใช้แนวทางเลือกอื่นในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชซึ่งการเกษตรแบบนี้ถ้าได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมจะเกิดประโยชน์แก่เกษตรกรทำให้มีงานทำตลอดปี มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัวและลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากส่วนภูมิภาคเข้าสู่ส่วนกลางได้

หลักการและเงื่อนไขของเกษตรผสมผสาน มีหลักการที่สำคัญ ๒ ประการคือ

๑. มีกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่ ๒ ชนิดขึ้นไป และกิจกรรมการเกษตรทั้งสองชนิดต้องทำในเวลาและสถานที่เดียวกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดมากกว่าให้เกิดกำไรสูงสุด
๒. เกิดการเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องระหว่างกิจกรรมเกื้อกูลกันระหว่างพืชกับพืช พืชกับปลา สัตว์กับปลา พืชกับสัตว์ สัตว์กับสัตว์ ซึ่งลักษณะการเกื้อกูลกันของระบบเกษตรผสมผสาน จึงทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง หรือที่เรียกว่า เป็นการประหยัดทางขอบข่าย (Economy of Scope) และลดการพึ่งพิงปัจจัยจากภายนอกในที่สุด ในด้านเทคนิคและการจัดการไร่นานั้น เกษตรผสมผสานได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการสร้างความหลากหลายของพืช สัตว์ และทรัพยากรชีวภาพ การใช้ประโยชน์เกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรม การใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก การใช้วัสดุหรือพืชคลุมดิน การปลูกพืชหลายระดับ มีแหล่งน้ำในไร่นา สามารถปลูกพืชคลุมดิน ไถพรวนดิน หรือปุ๋ยเคมีก็ได้

การพัฒนารูปแบบการเกษตรผสมผสานในประเทศไทย

ในประเทศไทยมีการทำการเกษตรแบบผสมผสานมาช้านานแล้ว จากรูปแบบการผลิตที่ง่าย ๆ เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าว และหลังจากที่หน่วยงานของรัฐเข้ามามีบทบาทในด้านการส่งเสริมและวิจัยมากขึ้น รูปแบบการผลิตจึงมีความซับซ้อนมากขึ้น คือ มีการผสมผสานระหว่างพืช สัตว์และปลา เป็นต้น โดยทั่วไปรูปแบบของการผลิตซึ่งประกอบด้วยชนิดและขนาดของกิจกรรมการผลิตในไร่นาจะแตกต่างกันไป ซึ่งปัจจัยที่กำหนดรูปแบบการผลิตมี ๓ ประการคือ

๑. สภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ระดับความสูงต่ำของพื้นที่ แหล่งน้ำ สภาพลมฟ้าอากาศ และอื่นๆ
๒. สภาพแวดล้อมทางชีวภาพของพื้นที่ ได้แก่ ชนิดของพืช สัตว์และปลาที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม
๓. สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ขนาดของพื้นที่ถือครอง จำนวนแรงงานในครัวเรือน เงินออม ตลาด พฤติกรรมการบริโภค เป็นต้น

รูปแบบของเกษตรผสมผสาน สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ แบบคือ

๑. การผสมผสานโดยยึดพืชเป็นหลัก รายได้จากพืชจะเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ส่วนรายได้จากกิจกรรมอื่นๆ เช่น ปลา และเลี้ยงสัตว์ จะเป็นรายได้รอง

๒. รายได้ผสมผสานโดยยึดสัตว์เป็นหลัก จะได้รายได้หลักจากสัตว์เลี้ยง ส่วนรายได้จากพืชและปลาจะเป็นรายได้รอง

๓. การผสมผสานโดยยึดปลาเป็นหลัก รายได้หลักมาจากการเลี้ยงปลา ส่วนรายได้จากพืชและสัตว์จะเป็นรายได้รอง

จุดเด่นของการเกษตรผสมผสาน

๑. การลดความเสี่ยง และความไม่แน่นอนของรายได้
๒. รายได้สม่ำเสมอ
๓. การประหยัดทางขอบข่าย ค่าใช้จ่ายในไร่นาลดลง มีรายได้สุทธิเพิ่มมากขึ้น
๔. ลดการพึ่งพิงจากภายนอก
๕. ลดการว่างงานตามฤดูกาล มีงานทำทั้งปี ทำให้ลดการอพยพแรงงาน

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการจักสานกระติบข้าว หมู่ ๕ บ้านดอนฮูฮาด

กลุ่มสานกระติบข้าว (ที่ทำจากไม้ไผ่) อยู่ที่บ้านเลขที่ ๓๕ หมู่ที่ ๕ บ้านดอนฮูฮาดตำบลสงเปลือย อำเภอนาคู จังหวัดกาฬสินธุ์ มีนางกุลภาวี นวลบัตร เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกกลุ่ม ๕๐ คน เป็นของใช้ประจำบ้านที่ใช้บรรจุข้าวเหนียว ทุกครัวเรือน ทุกพื้นที่ที่รับประทานข้าวเหนียว โดยเฉพาะในภาคอีสานของไทย ซึ่งชาวอีสานนิยมบริโภคข้าวเหนียวเหตุผลที่ทำให้นิยมใช้ กระติบข้าวบรรจุข้าวเหนียว เพราะทำให้ข้าวเหนียวที่บรรจุไม่เหนียวและไม่ติดมือพกพาสะดวก หิ้วไปได้ทุกหนทุกแห่ง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวภูไทชุมชน ตำบลสงเปลือย ผลิตเพื่อใช้เอง และจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของกลุ่ม จำหน่าย ลูกละ ๙๐ - ๑๑๐ บาท

วัสดุที่ใช้ทำกระติบข้าว

กระติบข้าวสามารถทำได้จากวัสดุหลายอย่าง เช่น ใบจาก ใบตาล ใบลาน เป็นต้น แต่ที่นิยมใช้ทำมาก และมีคุณภาพดีที่สุด ต้องทำจากไม้ไผ่ไม่มีหนามหลายชนิด แต่ละชนิด เหมาะกับงานแต่ละอย่าง และไม้ที่นิยมนำมาทำกระติบข้าว คือไม้ไผ่บ้าน หรือไม้ไผ่ใหญ่ อายุประมาณ ๑๐ เดือน ถึง ๑ ปี เพราะมีปล้องใหญ่และปล้องยาว เนื้อไม้เหนียวกำลังดี ไม่เปราะง่าย ทำเป็นเส้นตอกสวย ขาว

ขั้นตอนการสานกระติบข้าว

๑. นำปล้องไม้ไผ่มาตัดหัวท้าย ตัดเอาข้อออก ผ่าเป็นซีกทำเส้นตอกกว้างประมาณ ๒-๓ มม. ชูดให้เรียบและบาง
๒. นำเส้นตอกที่ได้มาสานเป็นรูปร่างกระติบข้าว หนึ่งลูกมี ๒ ผา มาประกอบกัน
๓. นำกระติบข้าวที่ได้จากข้อ (๒.) มาพับครึ่งให้เท่า ๆ กันพอดี เรียกว่า ๑ ผา
๔. ขั้นตอนการทำฝาปิด โดยจักเส้นตอกที่มีความกว้าง ๑ นิ้ว สานเป็นลายตามะกอก และลายขัด
๕. นำฝาปิดหัวท้ายมาตัดเป็นวงกลม มาใส่เข้าที่ปลายทั้งสองข้าง
๖. ใช้ด้ายไนลอน และเข็มเย็บเข้าด้วยกันรอบฝาปิดหัวท้าย
๗. นำก้านตาลที่ม้วนไว้มาเย็บติดกับฝาล่าง ที่เป็นตัวกระติบข้าว
๘. นำกระติบข้าวที่ได้ไปรมควันจากฟางข้าว เพื่อกันแมลงเจาะ และเพื่อความสวยงาม ทนทาน ไม่เกิดราดำ

๙. นำไม้มาเหลาเป็นเส้นตอก กลมยาวเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒-๓ มม. ความยาวรอบ บางเท่า กับฝากระติบพันด้วยด้ายไนลอน แล้วเย็บติดฝาขอบบน เพื่อความสวยงาม
๑๐. เจาะรูที่เชิงกระติบข้าว ด้วยเหล็กแหลม ๒ รู ให้ตรงข้ามกัน แล้วทำหูที่ฝาด้านบน ตรงกับรูที่เจาะเชิงไว้
๑๑. ใช้ด้ายไนลอนสอดเข้าเป็นสายไว้สะพายไปมาได้สะดวก จะได้กระติบข้าวที่สำเร็จเรียบร้อย สามารถนำมาใช้และจำหน่ายได้

วัสดุที่ใช้ทำกระติบข้าว

๑. ไม้ไผ่ไร่
๒. หวาย
๓. เชื้อเย็บผ้าขนาดใหญ่
๔. กรรไกร
๕. มีดโต้
๖. เลื่อย
๗. เหล็กหมาด (เหล็กแหลม)
๘. เครื่องชุดตอก
๙. ไม้สำหรับตีกระติบข้าว
๑๐. แผ่นปิดปากกระติบข้าว (ตุ้บ)

ประโยชน์ที่ได้จากกระติบข้าว

๑. ใช้บรรจุข้าวเหนียว
๒. เป็นของชำร่วย
๓. ประดับตกแต่ง
๔. กล่องเอนกประสงค์
๕. กล่องออมสิน
๖. แจกัน
๗. กล่องใส่ดินสอ

ข้อเสนอแนะ

๑. การเลือกไม้ไผ่ ควรเลือกไม้ไผ่ไร่ ที่มีปล้องยาวอายุประมาณ ๑๐ เดือน ถึง ๑ ปี
๒. การจักตอก ต้องมีขนาดความกว้าง ความยาวให้เท่า ๆ กันทุกเส้น เพื่อจะได้กระติบรูปทรงสวยงาม
๓. ก่อนที่จะเหลาเส้นตอก หรือชุดให้น้ำเส้นตอกที่จักแล้ว แช่น้ำประมาณ ๑-๓ ชั่วโมง เพื่อให้เส้นตอกอ่อนนุ่ม จะได้ชุดเหลาขึ้น แล้วนำไปตากแดด ให้แห้งสนิท เพื่อป้องกันเชื้อรา ก่อนแล้วลงมือสาน

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น
ด้านการภาษาและวรรณกรรม บ้านนาวิ หมู่ ๗

นางสาวคำมณ แสนสินธุ์ บ้านเลขที่ ๕๓ หมู่ ๑ บ้านดอนไม้คุ่ม ตำบลสงเปลือย อำเภอกาฬสินธุ์ หมอเหยาชุมชนบ้านนาวิ บอกกล่าวไว้ว่า ยามเจ็บไข้ก็ไปหาหมอ แต่สำหรับชาวผู้ไท ยังให้ความสำคัญทางใจเพราะเชื่อว่า เมื่อใจแข็งแรงย่อมส่งผลต่อสุขภาพกายด้วย เห็นได้จากการรักษาที่เรียกว่า "การเหยา" เพื่อรักษาสุขภาพตามความเชื่อและภูมิปัญญาที่ยังสืบทอดอยู่ในชุมชน การเป็นหมอเหยาเข้าทรงรักษาอาการป่วยให้กับคนในหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และสืบทอดประเพณี เหยาเลี้ยงผีไม่เคยขาด ตามความเชื่อในการนับถือผีของชาวผู้ไท ที่ถึงปี จะมีงานแสดงความเคารพหรือขอบคุณผู้คอยปกป้องรักษาคนในชุมชนให้อยู่ดีมีสุข การฟ้อนบูชาเป็นหน้าที่ของหมอเหยา นางเทียม หรือคนที่เคยเจ็บป่วยแล้วหาย มาจากหลายชุมชนชาว ผู้ไทตำบลสงเปลือย ที่ยังเหนียวแน่นในศรัทธาดั้งเดิม พยายามควบคุมกายและใจไม่ทำผิด ข้อห้ามการเหยาของชาวผู้ไท สัมพันธ์กับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เดิมมี ๘ อย่าง เช่น เหยาคนตั้งท้อง เหยาทารกร้องไห้ ไปจนเหยาขอฟ้าขอฝน แต่ว่าที่หายไปแล้วก็มีเหยาควงสาวควงบ่าว เสี่ยงทายให้กับหนุ่มสาวที่ป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ซึ่งเครื่องคายเป็นเสมือนเครื่องมือสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ บอกสาเหตุความเจ็บป่วย คล้ายกับการวินิจฉัยโรคของแพทย์ในปัจจุบัน ไข่ไก่ ข้าวสาร เหล้า เงิน ๖ บาท และเสียงแคนเป่า เข้าสู่การเหยาเรียกขวัญ เป็นของสำคัญในการแต่งเครื่องคาย หรือเครื่องบูชาตามความเชื่อของชาวผู้ไทบ้านดอนไม้คุ่ม ในกาฬสินธุ์ อีกปีที่คณะหมอเหยาได้ตรวจทำนายอาการและทำขวัญให้กับเครือ แสนสินธุ์ หญิงชราวัย ๘๗ ปี แทนขวัญกำลังใจและเสริมสุขภาพแม่ในหมู่บ้าน จะเหลือหมอเหยาเพียงไม่กี่คน แต่ชุมชนชาวผู้ไทแห่งนี้ ก็ช่วยกันฟื้นฟูวิถีการดูแลสุขภาพด้วยการเหยาเมื่อ ๕ ปีที่แล้ว ผ่านกระบวนการวิจัยชุมชน เพื่อหาความหมายของภูมิปัญญาบรรพบุรุษ หวังนำวัฒนธรรมการเยียวยาตนเองของคนในหมู่บ้าน มาผสมผสานคู่กับระบบบริการแพทย์แผนปัจจุบัน

นางสาวคำมณ แสนสินธุ์ คณะหมอเหยา บอกว่า วิธีการดูแลสุขภาพชาวผู้ไท การเหยาเป็นการรักษาทางใจ กายก็ส่วนหนึ่ง แต่เราต้องนึกถึงสิ่งที่ป็นวัฒนธรรมประเพณีของเรา ก่อน ชาติพันธุ์ผู้ไท ถิ่นประเพณี ๑๒ เดือน เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข ใช้การเหยา รักษาสุขภาพมานานแล้ว โดยมีหมอเหยาเป็นสื่อรักษา อาศัยหลักจิตวิทยาสื่อสาร ที่อาจช่วยให้คนป่วยหายเร็วขึ้น การศึกษายังพบว่า การเหยาของชาวผู้ไท มีรากฐานความคิด และศรัทธา ที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม จึงสอดคล้องกับวิถีชีวิต ที่ดำเนินไปด้วยจารีตของชุมชน

